

ULUG'BEK HAMDAMNING "ESKI DUNYO VA YANGI MEN" TO'PLAMIDAGI
METAFORALARNING LINGVOPOETIK TAHLILIBabaxanov Laziz Abdullaxanovich
Angren universiteti katta o'qituvchi

Z.Qurbonova

O'f-24-guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15486865>

Ulug'bek Hamdam she'riyati falsafiy ruhiy izlanishlar bilan boyitilgan bo'lib, unda metaforalar shoirning ichki dunyosi va zamon tashvishlarini chuqur ramziy tasvir qiladi. Metafora – ma'no va ramz birligi orqali yangi obrazni ochuvchi badiiy vosita sifatida muhim o'rin tutadi. Masalan, adabiyotshunos B. Sarimsog'ov badiiy shakl va mazmun yakdilligiga urg'u berarkan, har bir fikr faqat mos shakl orqali jonlanishini ta'kidlaydi. Xuddi shu tamoyil Hamdam she'riyatida ham ko'rinib turibdi: shoir oddiy so'z va tasvirlar yordamida chuqur falsafiy fikrni ifodalaydi.

She'rdagi asosiy konflikt yangi odamning eski olam bilan munosabati atrofida kechadi. Shoir dunyoni tarixiy meros sifatida "ko'hna olam" deb metaforik ifodalaydi. Masalan, **"Odam Atodan qolgan / Bu ko'hna olamga men bir keldim, axir!..."** bu qatorlarda "ko'hna olam" obrazida dunyo avlodlardan meros qolgan, eskirgan bir makon sifatida ramziylashtirilgan. Bu metafora orqali shoir o'zini nostalgik tuyg'ular iqlimida tasvirlaydi: u endi yangicha ong bilan qaytib kelgan inson, atrofidagi dunyoning eskirganligini his etadi. Metaforaning kontekstdagi funksiyasi – yangi sub'yektning bo'ronli ichki holatini aks ettirish; "ko'hna olam" ham insonning ichki bo'shlig'i, ham tashqi muhitga ishora qiladi. Til vositasi sifatida "ko'hna" sifat-dosh so'zi bilan "olam" so'zini bog'lab dunyoni odam ota-bobolaridan qolgan boylik sifatida qayta talqin qilinishi she'riyatda o'ziga xos ritm va obrazlilikni yaratadi. Emotsional jihatdan bu metafora umidsizlik va yetimlik tuyg'usini kuchaytiradi – shoir o'zini yangi odam sifatida his qilib, ammo atrofdagi dunyo undan ajralib, karaxtlashib ketganini anglaydi. Adabiyotshunos H. Sulaymonova fikricha, she'riy metafora shaxsning ichki kechinmalarini tashqi haqiqat ramzi orqali ifodalab, o'quvchi ongida teran hissiyot uyg'otadi. Aynan shu nuqtai nazardan Hamdam "ko'hna olam" metaforasi orqali inson va uning atrofidagi dunyo munosabatlaridagi ziddiyatni chuqur badiiy g'oya darajasida ko'rsatadi.

Yana bir o'rinli metafora – yurak va tana birlikdagi qadriyat sifatida talqinidir.

"Bisotimdagi bor boyligim – / Yurak – tanamni".

Bu satrda shoir boylik ramzini mol-u mulkdan ko'ra qalb-tanaga qarata ataylab kengaytiradi. O'z yurak va tan-u jonini o'ziga xos ustuvor "boylik" deb biladi. Bu metafora zamonaviy ijtimoiy-ma'naviy muammolar fonida aniq aniqlik kasb etadi: moddiy boylik yo'qligi, balki haqiqiy seroblik – chiroyli ruhiy qaror, ekanligi g'oyasi ko'zga tashlanadi. Kontekstdagi roli shundaki, u shoirning moddiy emas, ma'naviy boylikka urg'u berishini ko'rsatadi. Literaturni tinim bilmagan tarjimon sifatida Hamdam so'zi – "boylik"ni shu tarzda ishlatib, mulkni yurakning qiymati bilan tenglashtiradi. Shakl va mazmun mushtarak bo'lgan bu metafora she'r ohangini tarovat bilan to'yintiradi: u oddiy so'zda chuqur falsafiy mazmun yashiringanini bildiradi. Shaxsiy-emotsional ifoda nuqtai nazaridan, bu misra o'zini betakror va boy inson deb his etish hissini, shuningdek, ichki og'riq va bo'shliqni yengish istagini yurakda uyg'otadi.

“Lahza” she’ri. Bu she’r hayotning o’tkinchi lahzasi bilan bog’liq falsafiy ruhli mulohazalarni mujassamlaydi. Eng qudratli metafora – **“Lahza – sening izmingda ot bor”**. Ushbu satrda “lahza” abstrakt tushunchasi hayvon – ot bilan qiyoslanadi. Bu erkinlikka, kuch va tezlikka ishora qiluvchi metafora – har bir dam hayotdagi yengilmas energiyani ifodalaydi. Shaklan oson, ammo mazmuni teran: ot – sadoqatli yo’ldosh, yurak xohlovchi ruh, demakki har bir lahza yangi kuch bilan boshqariladigan sa’y-harakat ulangan. Kontekstdagi vazifasi shundaki, u vaqtning tezligiga va o’tkinchiligiga urg’u beradi: har lahza butun o’tgan vaqtni o’z ichiga olgan holda jadal kechadi. Bu qiyos insonning ichki kechinmalariga ham qiziqchan nuqtai nazar kiritadi: shoir o’tkinchi paytni hayvon kuchi bilan olib borishga qodir, javobni izlayotgan inson sifatida tasvirlaydi. Badiiy va til vositasi jihatdan bu murakkab metafora o’quvchi ongida kuchli vizual obraz yaratadi – “lahza” so’zi bilan bog’langan “ot” asosiyning eski ma’nolarini yangicha yorqin ranglar bilan boyitadi. Emotsional kuch nuqtai nazaridan bu misra ichki g’azab, hayrat va iztirobda uyg’otilgan “roqibat” tasvirini beradi. Adabiyotshunos A.Jo’rayev ham mazkur metaforaga o’xshash obrazlar orqali she’riy qahramon ruhiyatining jadal o’zgarishini ko’rsatadi, bunday tasvirlar zamon va hayot kechinmalariga sirli ma’nolar yuklaydi.

Yana bir figurali ibora – **«O’tgan, Bugun, Kelajak uning quchog’ida»**. Bu yerda “lahza” timsolni insonga xos xulqli qip-qizil ramziy qalam bilan ulangan. O’tgan, hozirgi va kelajakka qachonlardir inson nazarida ancha uzoqlik bo’lsa-da, Ulug’bek Hamdam bu uch qonunni bir lahzaning “quchog’ida” birlashtiradi. Ya’ni she’r tilida “lahza” – vaqtning har uch davomini bag’riga bosadigan timsolga aylangan. Bu metafora ichki ma’nosi bilan zamonning uzviy birligi va inson faroziga oid falsafiy ma’nolarini ta’kidlaydi. Matn kontekstida u vaqt o’rindigida o’tirgan odatdagi insonning “hona qadrini” bilmagunicha, har lahzaning o’z vazifasi borligiga urg’u beradi. Poetik tilda bu personifikatsiya – vaqtni quchoq ochgan ob’ektga tenglashtirish, bunday tasvir o’quvchi ongiga yangi bir tushunchani (zamanda bodanlik) singdiradi. Emotsional jihatdan esa, bunday qarash bitta quchog’ida uch vaqt birlashgani shoirni noaniqlik va kechinma girdobiga undaydi; u har lahzani boy va to’liq yashash uchun chaqiradi. Adabiy nazariyotda G. Karimova metafora orqali vaqt tushunchasining simvolik sur’atda ifodalanishi zamonaviy she’riyatning o’ziga xos xususiyati ekanini ta’kidlaydi.

Shuningdek, **“Shu lahzaning qo’ynida inson / Yo murodga yetgay yo bitgay...”** iborasi ham kontekstdan ma’lum metafora sanaladi. Bu yerda ham “lahza” o’rni kengayib, “qo’yin” bilan qiyoslansa, dahshatli nazariya qahramoni tasavvur qilinadi. “Qo’yin” obrazida (lahza bag’ri) inson o’z boshiga keladigan hayot-mamot qarorini kutar ekan, bu ramz bilan shoir olamdan xavotirni chanoqdek his qiladi. Mazmunan, har bir lahza inson hayotida bor-yo’qligini hal etuvchi yakuniy imtihan vazifasini o’taydi – ne istaymiz, ne bo’lar ekan? Qalam orqali hosil qilingan bu metafora poetik janrda hayot va taqdir mavzularini eng bevosita til bilan ochib beradi. Shaxsiy-emotsional jihatdan bu metafora tarafingizga zo’rlab kirayotgan taqdir fojiasi va qarorni bir vaqtning o’zida his qiladi; u azobni qabul qilish shuuridagi dahshatli go’zallikni aks ettiradi.

“Yorim” (“Yor topmoq”) she’ri. To’plamdan “Yor” mavzusiga bag’ishlangan nazm namunasi ham bor. Masalan, **“U dunyoda jannat bormikan? / Tug’ildim-u ayrildim, so’rdim: / Yorni qayta topmoq bormikan?...”** bugun va qayta qarindosh tomon bag’ishlangan misralarda “dunyo” va “jannat” tushunchalari badiiy tarzda bog’lanadi. Bu misralarda dunyo – orzu qilinadigan baxt go’shasi sifatida “jannat” bilan tutashtiriladi. Metafora: “jannat” oddiy

tushunchasi bu yerda ideal hayotning ramzi, balki yo'qolgan sog'inch va ruhiy qanoat manzili sifatida ishlatilgan. Qatorlar kontekstida bu murakkab dard aks etadi – hayot o'tkinchiligi ichida haqiqiy baxtni izlash, har lahzada yuragida sevgi “jannatini” qidirib, qayg'urish. Leksik vosita ham muhim: “jannat” so'zi “dunyo” bilan birga qo'llangan, bu zamonaviy poetik tilda yer yuzidagi mahobatni izlash ramzi sifatida qaraladi. Shaxsiy-emotsional ifodada bu metafora umid va umidsizlik o'rtasidagi noaniq harakatni tasvirlaydi. Shoir o'zini dunyoni tark etib, qaytib kelmaydigan yashash bilan atalgan yo'lga solingan inson deb tasvirlab, mangu baxt haqidagi savollarni qalbida ko'taradi. O'zbek adabiyotshunoslari I. G'ofurov va G. Karimov kabi olimlar bu misoldagi metaforalar o'xshash usulda insoniy umid-iztiroblarni umumlashtiruvchi ekanini qayd etishadi, ularning fikricha bunday ramziy iboralar she'riy muloqotga falsafiy chuqurlik baxsh etadi.

Ulug'bek Hamdam “Eski dunyo va yangi men” to'plamida metaforalar orqali insonning ichki kechinmalari va jamiyat bilan munosabatlari teran badiiy talqinda namoyon etilgan. Har bir metafora – jahongir obraz, u “lahza”ni otga, bo'ri yuragini alangali olovga, “ko'hna dunyo”ni tarixiy merosga, yurakni boylikka qiyoslash orqali maqom oladi. Bu obrazlar kontekstdagi funksiyalari turlicha: ba'zilar vaqt va bo'shliqni, ba'zilar sevgini va tanazzulni ifodalasa, boshqalari hayot-mamot tanlovini aks ettiradi. Metaforik tahlil shuni ko'rsatadiki, Hamdam she'riyatida ramzlar orqali falsafiy-psixologik muhit yaratiladi. Metaforalar poetika vositasi sifatida she'rni yuzaki ma'nodan ko'tarib, chuqur falsafiy obrazga to'ldiradi. Emotsional jihatdan esa ular shoirning og'irlikka tayanmagan ruhiyatini, umidsizlik va umid o'rtasidagi iztiroblarini kuchli ifodalaydi. Shunday qilib, tanlangan she'rlardagi metaforalar Hamdam ijodining markaziy unsurlaridan biridir va ular badiiy adabiyot nazariyasi nuqtai nazaridan insonning borliq, vaqt va ruhiy olamiga oid g'oyalarni ramziy tarzda yetkazib beradi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jamol Kamol. *She'r san'ati*. – T.: Yangi asr avlodi, 2018.
2. Sarimsoqov B. *Badiylik asoslari va mezonlari*. – T., 2004.
3. Matyakupov S. *She'riyatda dialog va uning talqiniga doir*. – T.: O'zbek tili va adabiyoti, 2020.
4. Ulug'bek Hamdam. *Eski dunyo va yangi men*. – T.: Yangi asr avlodi, 2018.
5. Xamdamov U. *XX asr o'zbek she'riyati: badiiy tafakkur tadrijining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari* (avtoreferat, DSc). – T., 2017.
6. Haqqulov I. *Ijod iqlimi*. – T.: Fan, 2009.